

TANITIM - ELEŞTİRİ / REVIEWS

Kitap Tanıtımı / Book Review

Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti: Değişimin Failleri ve Geleneğin Muhafızları

The Ottoman Ulema and the Republic of Turkey, the Perpetrator Change and Tradition of the Guards

Amit Bein

(Çev. Bülent Üçpunar)

İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, 246 s.

ISBN: 978-605-105-106-2

In this study, written by Amit Bein, who Bulent Ucpunar the translation of "The Ottoman Ulema and the Republic of Turkey, the Perpetrator Change and Tradition of the Guards", a book has been introduced.

Ulema hep kaybeden taraf olmak zorunda mı kalmıştır? (s. 9)

Bu çalışmada Amit Bein tarafından yazılan, çevirisi Bülent Üçpunar'a ait olan "Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti, Değişimin Failleri ve Geleneğin Muhafızları" isimli kitap tanıtılmıştır.*

Tanıtımı yapılan bu kitap tarafımca "modernleşmenin ölçütlerini nasıl belirleyebiliriz ve izlerini nerelerden takip edebiliriz?" sorularına cevap bulabilmek merakıyla okunmuştur.

Yazar kitabında Osmanlı İmparatorluğu'nun son ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki ilmiye sınıfından olan ulema kesimi hakkında yapı-

* Tanıtım metnini okuyup değerli görüşlerini benimle paylaşan kıymetli Hocam Prof. Dr. Tuba KARATEPE'ye en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

lan entelektüel tartışmaları ve bunun siyasete yansımalarını kaleme almıştır. Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır.

“Ulema Meselesi” başlıklı ilk bölümde yazar, “ulema” terimi üzerinde durarak günümüz Türkiye’sinde bunun bir mesele haline getirilmesinden dem vurmıştır. Yazara göre Osmanlı’nın son dönemindeki ulema meselesi, modern Türkiye’nin oluşum döneminde dahi göz ardı edilemeyecek tartışmaların kaynağını oluşturmaya devam etmiştir.

“İlmiye Sınıfı: Olumlu ve Olumsuz Etiketleme” başlıklı uzunca ele alınan ikinci bölümde yazar gerek Osmanlı’da gerek Avrupalı kesimde ilmiye sınıfına muhtelif bakış açılarının olduğunu dile getirmiştir. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki durumun Ortadoğu ve ötekisindeki birçok çağdaş toplumdan farklılık gösterdiğini düşünmektedir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu her şeyden evvel hem Avrupalı hem de Ortadoğulu’dur. Bu durum Osmanlı’nın Avrupa’daki gelişmelere Batılı olmayan diğer toplumların çoğundan daha yakından bağlı olduğu anlamına gelmektedir (s. 23). Avrupa kesimi, Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşmesi için ulemanın ve onlarla bağdaştırılan İslami kurumların yargı ve eğitim sistemleri üzerindeki devletin resmi işlerinde ve daha genel manada da toplumsal ve kültürel hayattaki rollerinde azaltmaya gidilmesi gerektiği inancındadırlar. Yazara göre bu durum Osmanlı ulemasının rollerindeki azalmada duydukları kaygıyı artırmış ve kısa zamanda birçok muhalif kesimin doğuşuna sebebiyet vermiştir. Bu bölümdeki önemli bir alt başlık “Olumsuz Etiketleme: Ruhban Olarak Ulema” başlığıdır. Osmanlı uleması ile Hristiyan ruhban sınıfı arasında kurulan benzerlikler gerek muhalif kesimlere gerek İslamcı aydınların fikirleri doğrultusunda giderek büyümüştür. Bu durum ulemanın, İslami kurumlar, uygulamalar ve geleneklerde geniş çaplı reformlara duyulan ihtiyacını ister istemez kabul etmek zorunda olmasına sebebiyet vermiştir. Yazara göre bazı eleştirmenler, ‘ulemanın ruhban sınıfı olarak’ tasvirini bir ‘Avrupa-vari’ laikleşme gündemine destek olmak amacıyla devreye sokmaktadırlar. Öte yandan dindar aydınların eleştirilerinin esasını ise bu tehlikenin gerçekleşmesini önlemek için ulemanın acil bir reforma girişmeyi kabul etme ihtiyacı belirlemektedir. Kitapta yer yer ‘dindar’ olarak da nitelendirilen İslami aydınlar, ulema ve kurumlarının islah edildikten sonra Osmanlı’daki merkezi kamusal rollerini oynamaya devam etmeleri gerektiği düşüncesindedirler. Reform hareketlerinin gerçekleşmesinde ulema sınıfının kendi aralarında dahi bölünmeler olmuş, bu ihtilaf hâli II. Meşrutiyet’ten sonra keskinleşmiştir. II. Meşrutiyet’ten sonra İstanbul’da kurulan Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye ve bu cemiyetin yayın organı olan Beyan’ül-Hak’da Mustafa Sabri Efendi (1869-1954) isimli şahıs savunmacı eğilimli ulemanın sözde lideri olmuştur. Mustafa Sabri, ‘ulemaya bu denli bir güvensizliğin ancak külli bir akılsızlığın ürünü olabileceği’ hususunda ısrar etmiştir.

“Reforma Farklı Bakışlar” isimli üçüncü bölümde yazar kitabın da alt başlığı olan ‘değişimin faileri’ ve ‘gelenegin muhafızları’ terimlerinin reforma karşı olan farklı bakış açılarını yansıttığını dile getirmiştir. Taraflar tartışmayı, ‘değişimin faileri olarak ulema’ paradigması ve ‘gelenegin muhafızları olarak ulema’ modeli üzerinden yürütmektedir-

ler. Mustafa Sabri isimli şahıs ve Tatar âlimi Musa Carullah Bigiyev isimli şahıs arasında ortaya çıkan ‘cehennem ateşinin ebediliği’ konulu teolojik bir tartışma üzerinden ideo-lojik bir kampanya yürütülmüş ve reform hareketleri tartışması bu doğrultuda tırmanışa geçmiştir.

“Dini Eğitimde Yenilik ve Hazin Son” isimli dördüncü bölümde ise II. Meşrutiyet’ten sonra medrese eğitiminin yeniden yapılandırılması, yapılan kapsamlı değişikliklerin neticeleri ve bunların Cumhuriyet Dönemi’ne yansımaları üzerinde durulmuştur. Medreselerde yapılacak olan reform hareketleri öncelikle Beyanü’l-Hak dergisindeki yazılarda ele alınarak kamuoyunda farkındalık oluşturma yoluna gidilmiştir. Nihayetinde reform taraftarı ulema ve İslami aydınlar hazırladıkları reform programını, Meclis-i Mebusan’a sunarak aldıkları onaydan sonra padişah tarafından da imzalanarak nizamname haline getirilmesini sağlamışlardır. Reform taraftarı ulema ve İslami aydınlar arasında şiddetlenen muhalif düşünceler, karar aşamasında artık yeni aktörlerin devreye girmesini gerekli kılmıştır. Bu aktörler de medrese talebeleri olacaktır. Yazara göre ulema ve diğer tüm İslami kurumlarda olduğu gibi medreselerin kaderi de nihayetinde siyasi alanda tayin edilmiştir. Medreselerin kaldırılması hem reform yanlısı hem de muhafazakâr ulema arasında hükümete karşı duyulan güvensizliği artırmış ve güçlü bir kaygı ortamı yaratmıştır.

“Siyasi Eylemcilik ve Muhalifleri” isimli beşinci bölümde ise medreselerin ve ulema kesimin bu yönde gayret göstermiş olmasına rağmen yeterli bir siyasi nüfuz sağlayamamasından ötürü siyasi alanda tayin edilen kaderleri tartışılmıştır. Yazar, 1914 yılının sonlarında ulemanın herhangi bir şekilde bağımsız siyasi nüfuz iddiasında bulunmasının neredeyse imkânsız hale geldiğini dile getirmiştir.

Siyasi bir nüfuz sağlanamamasından ötürü ulema kesimi arasında oluşan güvensizlik ve kaygı ortamı Erken Cumhuriyet Dönemi’ne de taşınmış ve Yeni Cumhuriyet Dönemi’ndeki değişen koşullara karşı tutum ve tercihleri etkilemiştir. Bu durum kitabın altıncı bölümü olan “Erken Cumhuriyet Döneminde Denemeler” isimli başlık altında tartışılmıştır. Yazara göre erken Cumhuriyet’in politikaları dini yönetim konumunun hızla çöküşüne neden olsa da ‘eski’ ulemayı tümünden lüzumsuz kılmamıştır. Sebebi ise Türkiye’deki İslami kurumların güçlendirilmesi ve ihyası için girişimlerin başlatılmasında yine en çok hizmeti geçenlerin ulema kesimi olmasıdır. Cumhuriyet karşıtı bile olsalar sınırların dışında tutulmaları zayıf bir ihtimal olarak kalmıştır.

Sırasıyla “Osmanlı’nın Hatıraları ve Cumhuriyet’in Gerçekleri” ve “Miraslar ve Umutlar” isimli yedinci ve sekizinci bölümlerde ise yıkılan Osmanlı Dönemi’nden kalan hatıralar ve miraslar ile erken Cumhuriyet’te yaşanan gerçekler ve bu gerçeklerin doğurduğu umutlar üzerinde durulmuştur. Yazar neticede Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in ilk döneminden alınabilecek önemli bir ders olarak muhalif çatışmacı tutumların ve münakaşacı bakış açılarının ülkeye uzun vadeli hiçbir faydasının olmadığını dile getirmiştir.

'Değişimin failleri' ve 'geleneğin muhafızları' olarak iki temel paradigma üzerine kurgulanmış olan ulema kesimin son dönem Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde karşılaştıkları muamelelerin ele alındığı bu kitapta bugünün Türkiye'sinde de hala varlığını sürdüren birtakım tartışmalara da ışık tutulmuştur. Yazar, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin getirdiği yeniliklerden kaçınılmaz olarak etkilenen Osmanlı uleması ve onların oluşturdukları İslami kurumlardaki reform hareketlerinin neler olduğunu ve bunların izlerini nerelerden sürebileceğimizi birçok farklı arşivden elde ettiği orijinal Osmanlı belgelerini kullanarak bizlere başarılı bir şekilde sunmuştur. Ciddi bir analize dayanan bu kitap, bu alanda çalışmakta olan veya çalışmak isteyen araştırmacılar için örnek bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Arş. Gör. Nisa ÖKTEM

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
nisa.oktem@medeniyet.edu.tr